

A.G. GRIGORYANS

A'TIRAPI'MI'ZDAG'I' A'LEM

**Uluwma worta bilim beriw mekteplerinin'
1-klasi' ushi'n sabaqli'q**

Wo'zbekshe 12-basi'li'mi'na sa'ykes qaraqalpaqsha basi'li'm

**O'zbekistan Respublikasi' Xali'q bilimlendiriw
ministrliqi ta'repinen tasti'yi'qlang'an**

**Sholpan ati'ndag'i' baspa-poligrafiyali'q do'retiwshilik u'yi
Tashkent – 2015**

UO'K: 504.06=512.121(075)
KBK 20.1(50'zb-6Kar)ya71
G 84

Juwapli' redaktor: **Akbar Bahromov**

Pikir bildiriwshiler:

Nursat Alimqulov –

Nizamiy ati'ndag'i' TMPU docenti, geografiya ilimlerinin' kandidati';

Nazira Ahmedova –

Respublika Bilimlendiriw worayi' baslawi'sh bilim beriw bo'limi basli'g'i';

Mazmuna Jalilova –

Almali'q qalasi'ndag'i' 18-sanli' mekteptin' baslawi'sh klass mug'allimi.

Sha'rtli belgiler:

— sorawlar;

— multimedia qosi'mshasi';

— sabaq tamamlandi'.

Grigoryans, Ayida Gaykovna.

G 84 A'tirapi'mi'zdag'i' a'lem: uluwma worta bilim beriw mekteplerinin' 1-klass ushi'n sabaqli'q./A.G. Grigoryans – Wo'zbekshe 12-basi'li'mi'na sa'ykes qaraqalpaqsha basi'li'm. – T.: Sholpan ati'ndag'i' BPDU', 2015. – 56 b.
ISBN 978-9943-05-732-6

Bul basi'li'mg'a baylani'sli' barli'q huquqlar qorg'aladi' ha'm Sholpan ati'ndag'i' baspa-poligrafiyali'q do'retiwshilik u'yine tiyisli boli'p yesaplanadi'. Wondagi' tekst ha'm su'w-retlerdi baspani'n' kelisimisiz toli'q yamasa bo'lip ko'shirip basi'w qadag'an yetiledi.

UO'K: 504.06=512.121(075)

KBK 20.1(50'zb-6Kar)ya71

**«Respublika maqsetli kitap qori qa'rejetleri
esabinan basip shig'arildi».**

ISBN 978-9943-05-732-6

© **Sholpan ati'ndag'i' BPDU', 2014**

© **Sholpan ati'ndag'i' BPDU', 2015**

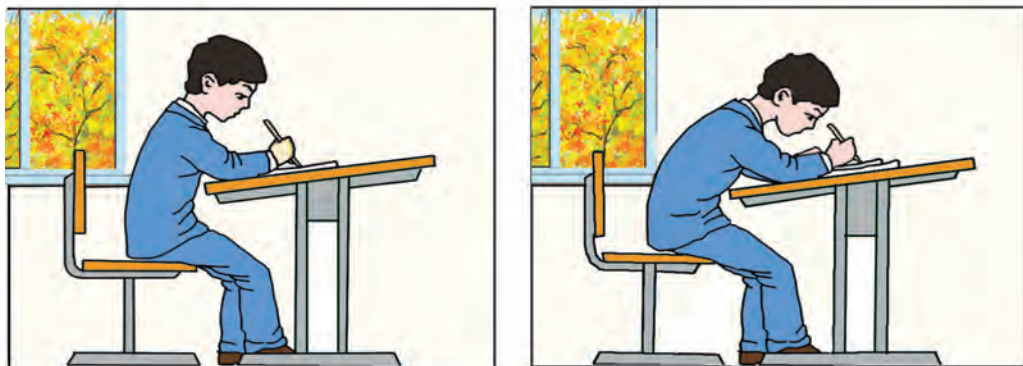
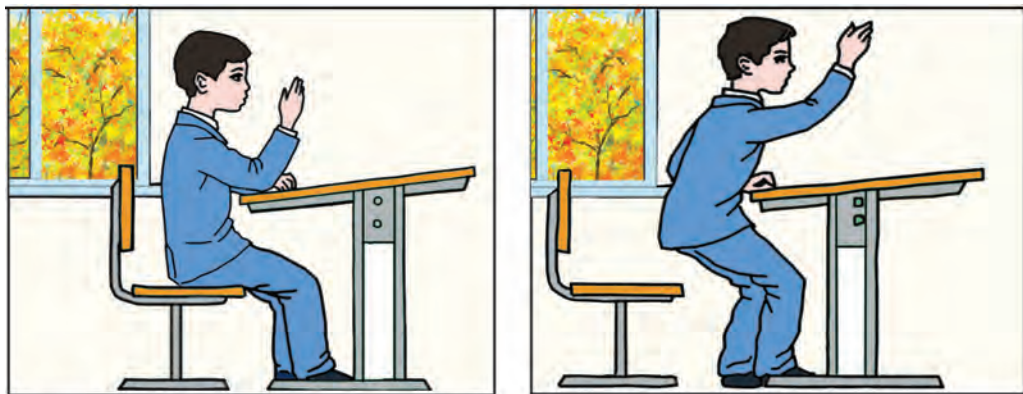
MEN HA'M A'TIRAPI'MI'ZDAG'I' A'LEM

BIZIN' MEKTEP

BIZIN' MA'HA'LE

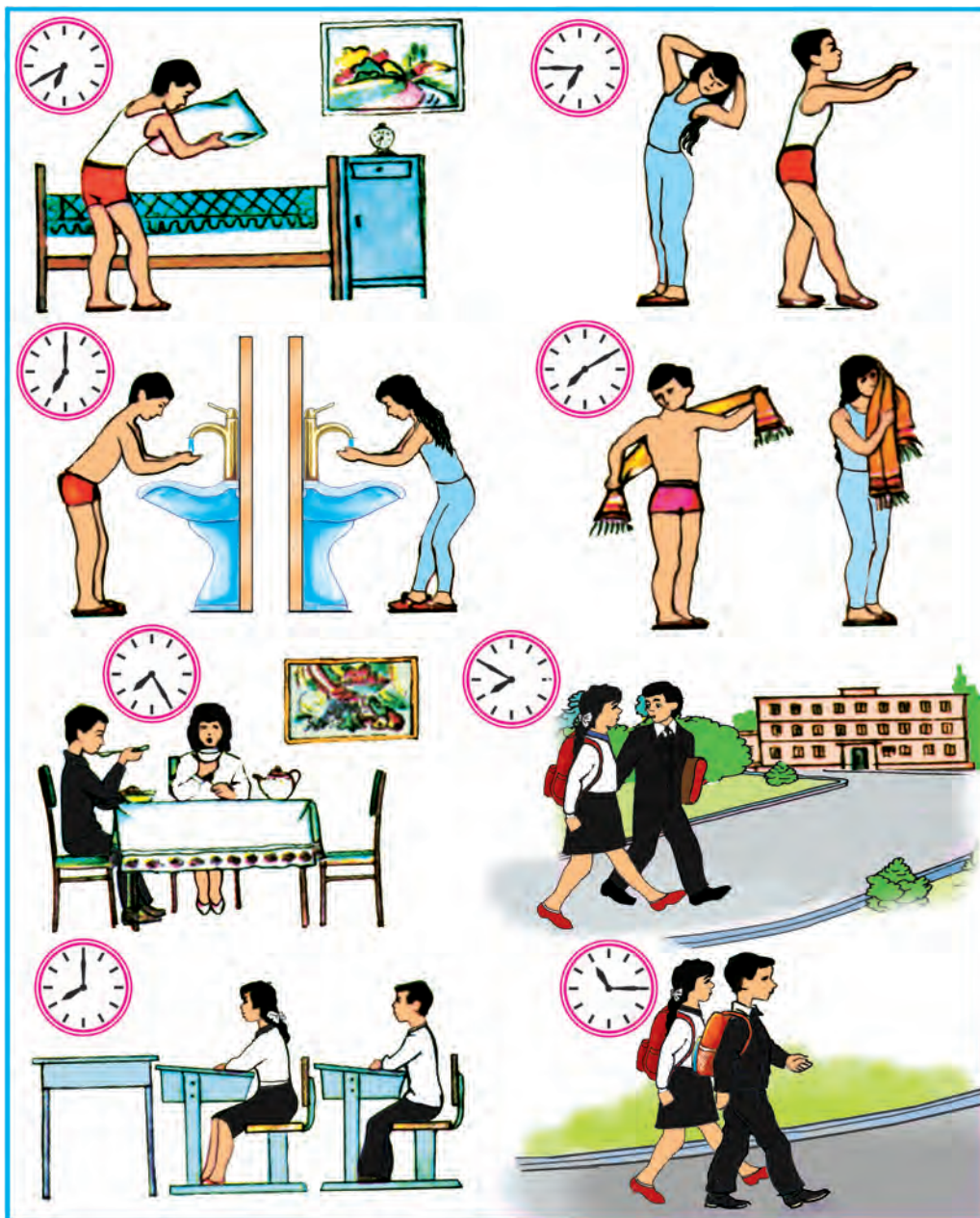

KO'SHEDE JU'RIW QAG'I'YDALARI'

WOQI'WSHI'NI'N' KU'N TA'RTIBI

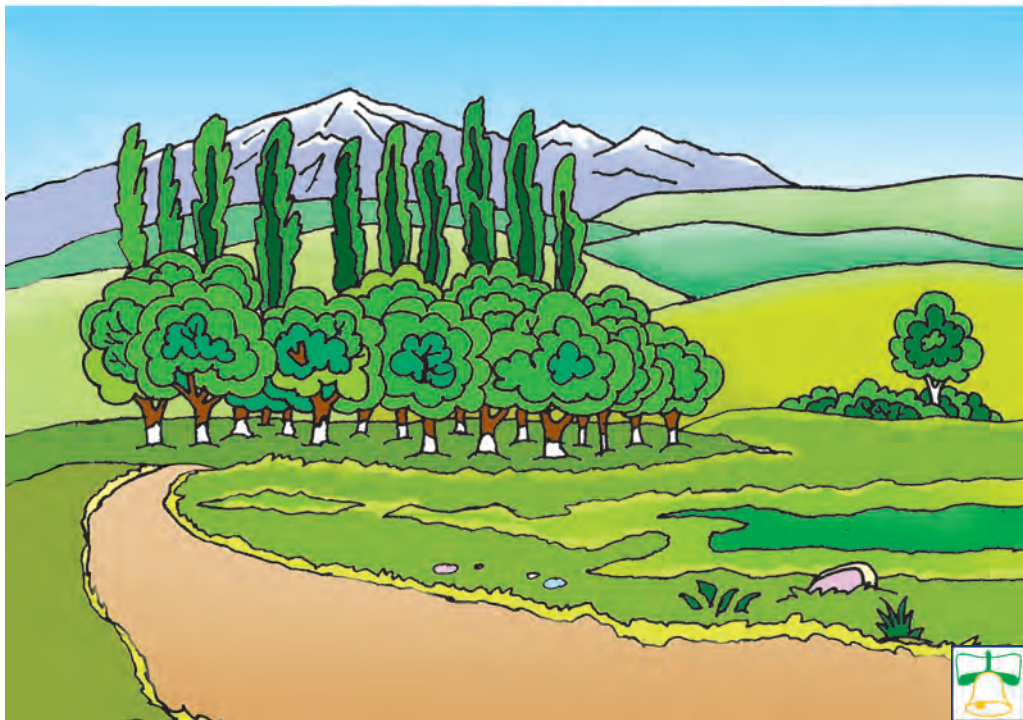
JEKE GIGIENA

QYASH

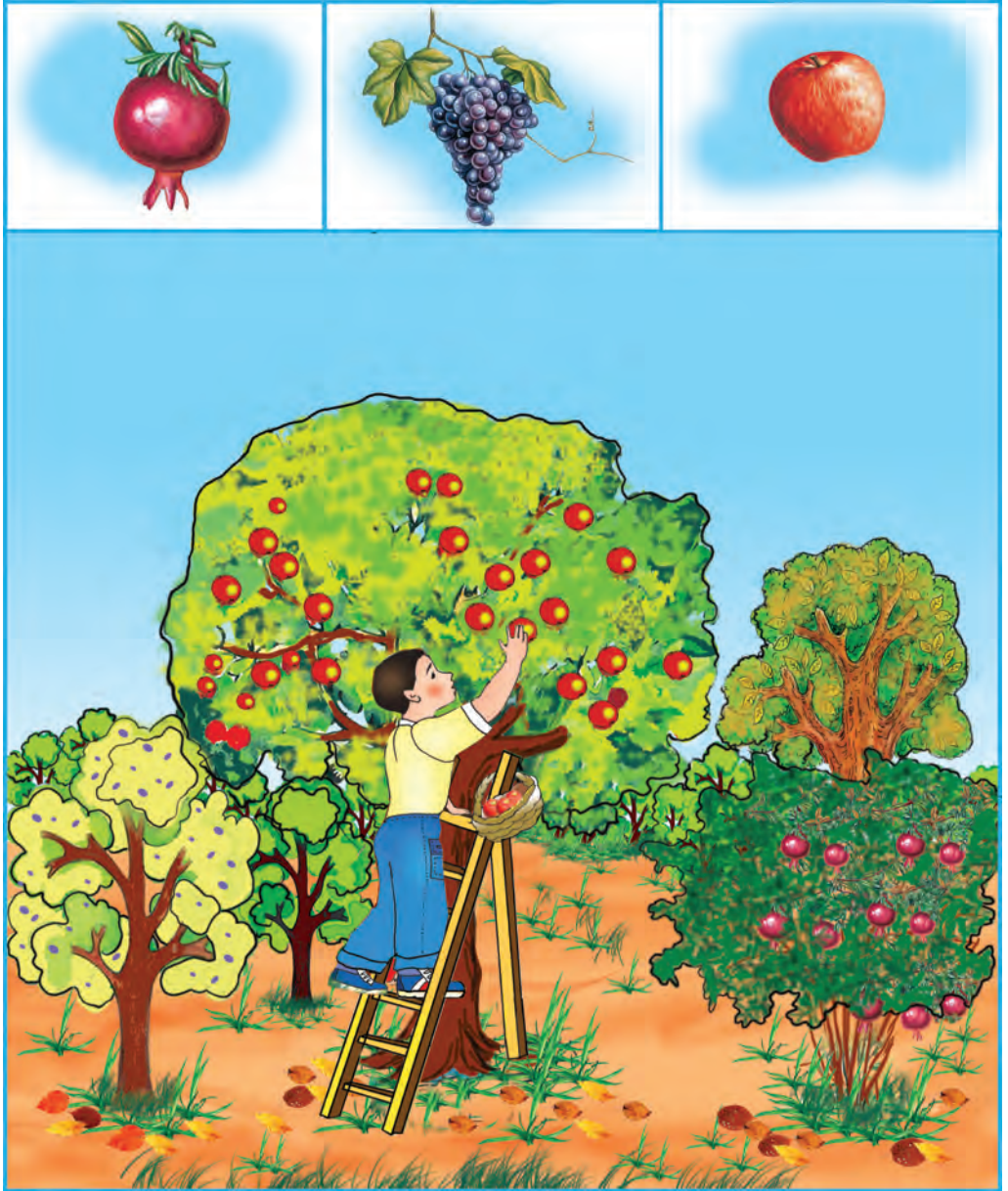

JI'L MA'WSIMLERI

WO'SIMLIKLERDIN' GU'ZDEGI WO'MIRI

ADAMLARDI'N' GU'ZDEGI MIYNETI

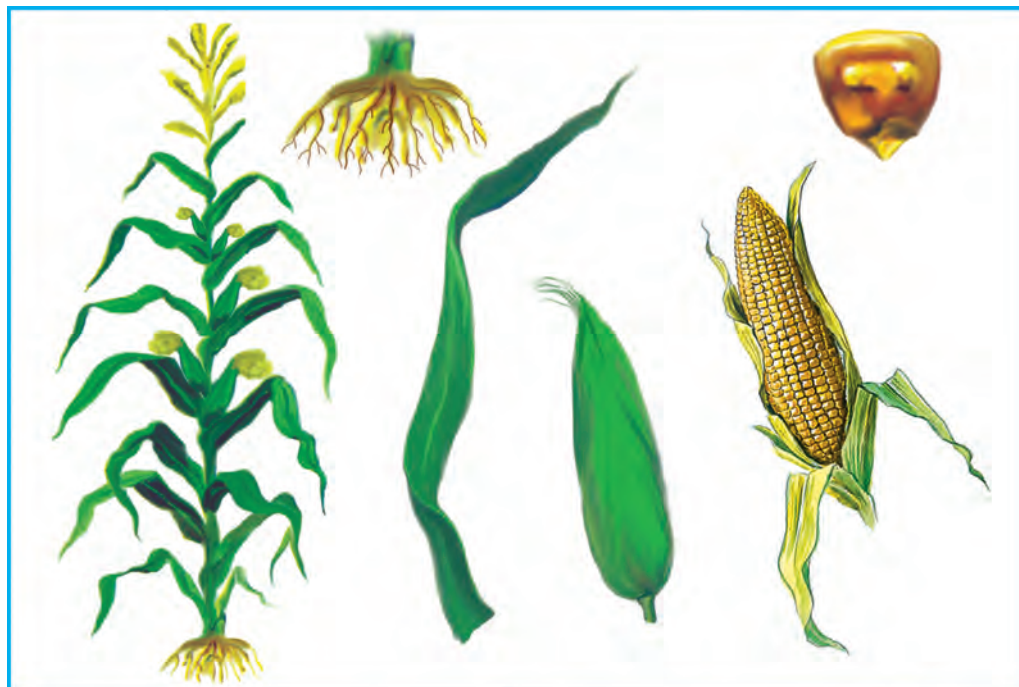

WO'SIMLIKLER DU'NYASI'

WO'SIMLIKLER QURAMI'

GU'LZAR

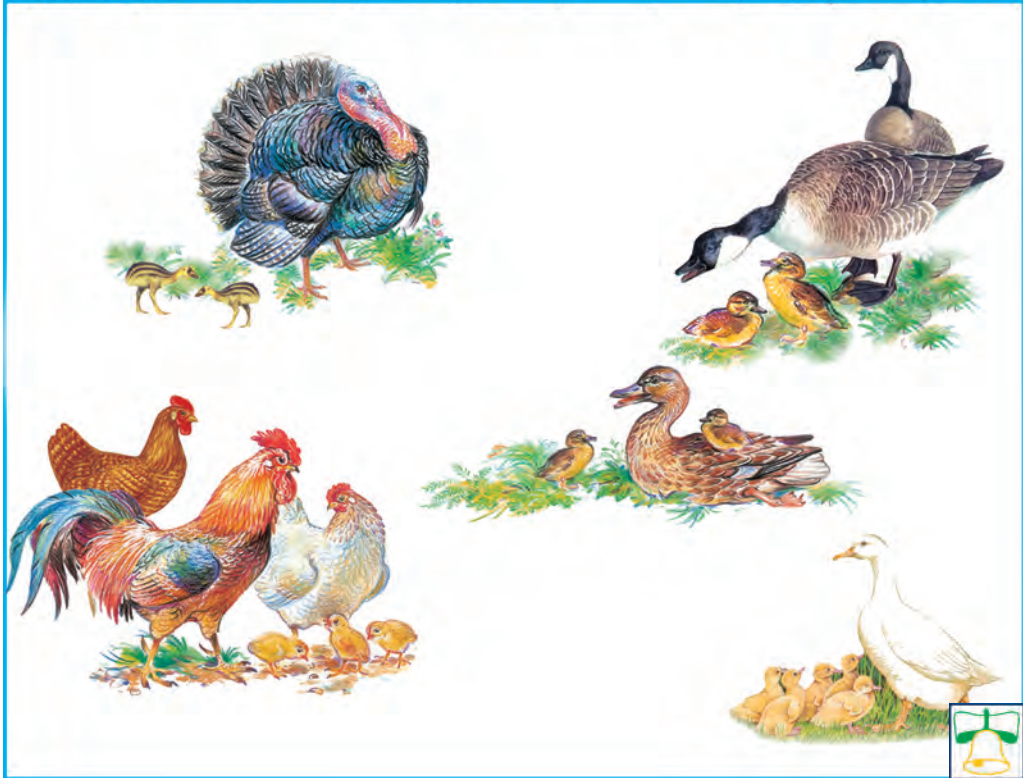
BO'LME WO'SIMLIKLERI

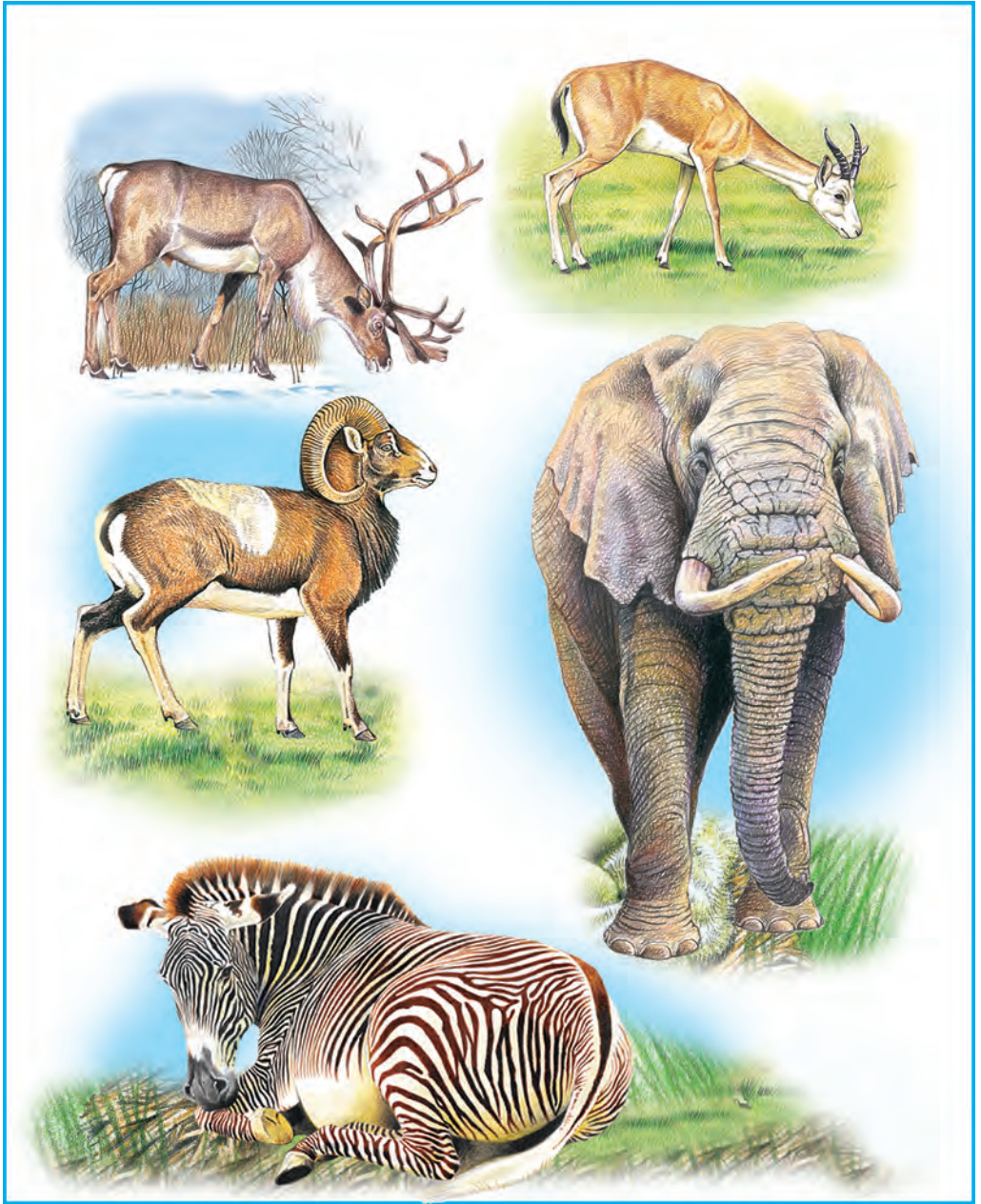
U'Y HAYWANLARI' HA'M QUSLARI'

JABAYI' HAYWANLAR

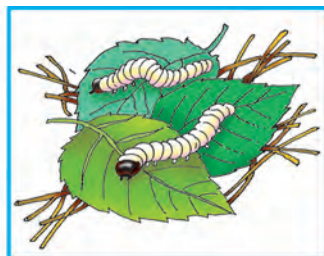
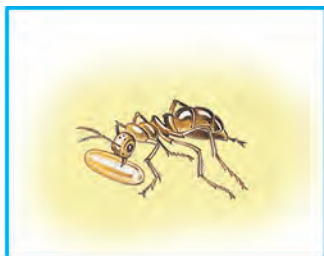

QUSLAR

JA'NLIKLER

Ja'nlikler ati'zlarda, bag'larda ushi'-rasadi'.

Pal ha'rresi, qumi'ri'sqa, nawqan qurti', xanqi'zi' paydali' ja'nlikler tu'rine kiredi. Paydali' ja'nliklerdi qorg'aw kerek.

Mart qon'i'zi', su'yir shi'bi'n, shi'bi'n, shegirtke — zi'yanli' ja'nlikler.

QI'S

Qi's keldi. Suwi'q tu'sip, qar jawdi'.
Terekler uyqi'g'a ketti.

Qi'sta ku'n qi'sqa boladi'. Ha'mme
ji'lli' kiyim kiyedi.

31-dekabrde jan'a ji'ldi' ku'tip ala-
mi'z.

JAN'A JI'L

BIZLER FAYDALANATUG'I'N U'SKENELER

Bizin' u'yde stol, stul, divan, kreslo, kiyim ha'm kitap shkaflari' bar.

Kiyim shkafi'na kiyim-kenshekler ildi-rip qoyi'lg'an. Kitap shkafi'nda ha'r tu'rli kitaplar turadi'. U'y u'skene-lerin abaylap saqlaw kerek.

ASXANADA

Bizin' asxanada tu'ri i'di's-tabaqlar bar. Qazanda awqat pisiriledi. Chay-nekte chay qaynati'ladi'. Awqat pi-sirgende gazden paydalanami'z. Bizler gazden abaylap paydalanami'z.

Men asxanada anama ja'rdem be-remen.

ELEKTR U'SKENELERI

KOMPYUTER

Kompyuterde jazi'w jazi'ladi', su'w-retler sali'nadi' ha'm tu'rli woyi'nlar woyinaladi'.

Kompyuter arqali' jan'ali'qlardi' biliw ha'm xabarlasiw mu'mkin. Men de kompyuterde islewdi u'yrenemen.

Biz O'zbekistanda jasaymi'z

Bizin' Watani'mi'z — O'zbekistan. Woni'n' ta'biyati' ju'da' go'zzal. O'zbekistanda bag'lar, ati'zlar ha'm jaylawlar ko'p. Da'ryalar toli'p ag'adi'. Taw yeteklerinde tog'aylar bar.

O'zbekistanda sho'ller de bar. Sho'llerdin' bir bo'legi wo'zlestirilgen. Wol jerlerde paxta, biyday yegiledi. Bag'larda ha'r tu'rli miyweler, ati'zlarda paxta, pali'z wo'nimlari, shiyrin-sheker qawi'n ha'm g'arbi'zlar jetistiriledi. Jaylawlarda qoy-qozi'lar, mallar bag'i'ladi'.

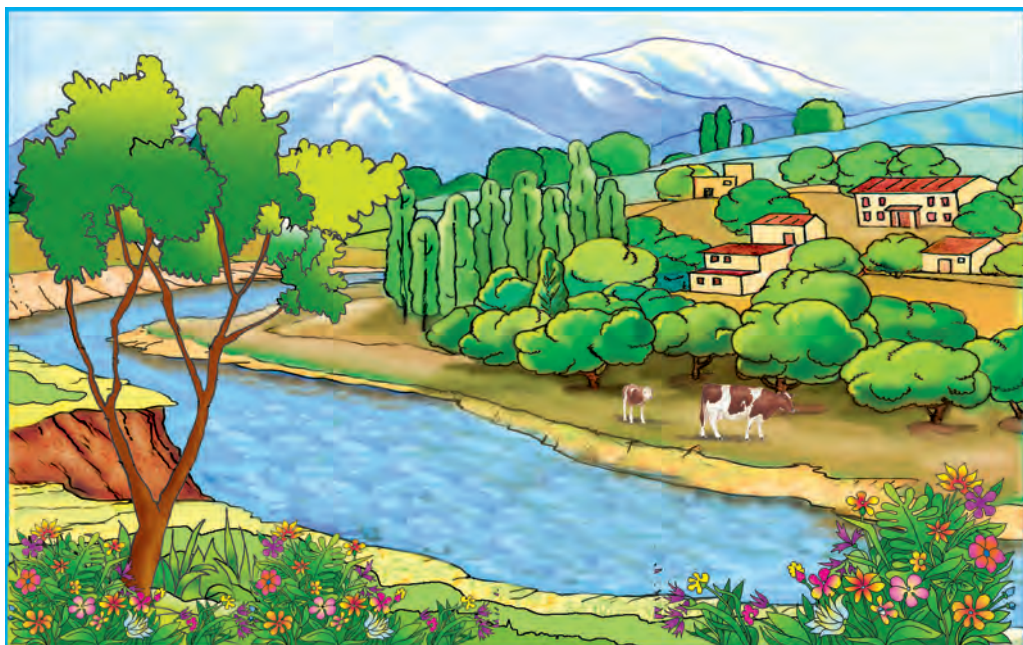
Biz Watani'mi'z ta'biyati'nan zawi'qlanami'z.

SUW — BUL TIRISHILIK DEREGI

Suw bar jerde tirishilik bar. Wo'simlikler de, haywanlar da, adamlar da suwsi'z jasay almaydi'.

U'lkemizde da'ryalar ko'p. Jap ha'm salmalar suwdi' da'ryalardan aladi'.

Bag' ha'm ati'zlar jap ha'm salma suwlari' menen suwg'ari'ladi'. Ishimlik suwi' suw qubi'rlari' arqali' keledi.

Suw — ta'biyat bayli'g'i'. Woni' tejep paydalani'w kerek.

Miywelerdi qaynati'lg'an suw menen juwi'p paydalani'n'

1. Ne ushi'n miywe ha'm pali'z wo'nimlerin juwi'w kerek?
2. Wolardi' qalay paydalanasi'z?

BA'HA'R

Ba'ha'r keldi. Ku'n ji'li'di'. Bazi' bi'r terekler japi'raq'ladi'. Ayi'ri'mlari' toli'q gu'lledi. Quyash jarqi'rap turi'pti'. Qarli'g'ashlar, qaratamaqlar ushi'p kelip, uya sala basladi'.

Ati'zlar jap-jasi'l sho'plerge bu'rken-di. Diyqanlar ati'zlarda jumi's basladi'.

Quslar — bizin' dosti'mi'z

ADAMLARDI'N' BA'HA'RDEGI MIYNETI

Ba'ha'r keliwi menen ati'zlarda jumis qi'zi'p ketti. Diyqanlar kartoshka, kapusta, qi'yar, pomidor, qawi'n-g'arbi'z yekti. Bag'manlar bag'larg'a terek na'llerin woti'rg'i'zdi'. Paxtakeshler ken' ati'zlarg'a shigit yekti.

Ba'ha'rde topi'raq i'zg'ar boladi'. Yeginler quyashti'n' nuri' ha'm i'ssi'li'g'i' menen jaqsi' wo'sedi. Men de na'llerdi yegiwde u'lkenlerge ja'rdem berdim.

1. Sizler ba'ha'rde qanday jumi'slar isledin'iz?
2. Adamlardi'n' ba'ha'rdegi jumi'slari' haqqi'nda nelerdi bilesiz?

NAWRI'Z BAYRAMI'

Nawri'z — ba'ha'r bayrami'. 21-martta ku'n menen tu'n ten'lesedi. Soni'n' ushi'n bul ku'n ba'ha'rgi ten'ku'nlik delinedi.

A'yyemde jan'a ji'l usi' ku'nnen baslang'an. Ma'mleketimizde Nawri'z bayrami' ken' tu'rde belgilenedi.

AWI'LI'MI'ZDI'N' TA'BIYATI'

Biz jasap ati'rg'an awi'l tawg'a jaqi'n jaylasqan. Awi'li'mi'z bag'lari'nda tereler gu'lledi. Ati'zlardag'i' yeginler wo'se basladi'. Jaylawlar ko'k-ko'mbek sho'pler menen qaplandi'.

Biyna'pshe, ti'shqan sho'p ha'm lalaqi'zg'aldaqlar shi'rayli' boli'p ashi'ldi'.

Awi'li'mi'z ta'biyati'nan zawi'qlanami'z.

BIZIN' BAG'

Bizin' bag' u'lken ha'm ko'rkem.
Bag'i'mi'zda yerik, alma, shabdal, al-
murt, shiye ha'm anar miywe ag'ash-
lari' wo'sedi.

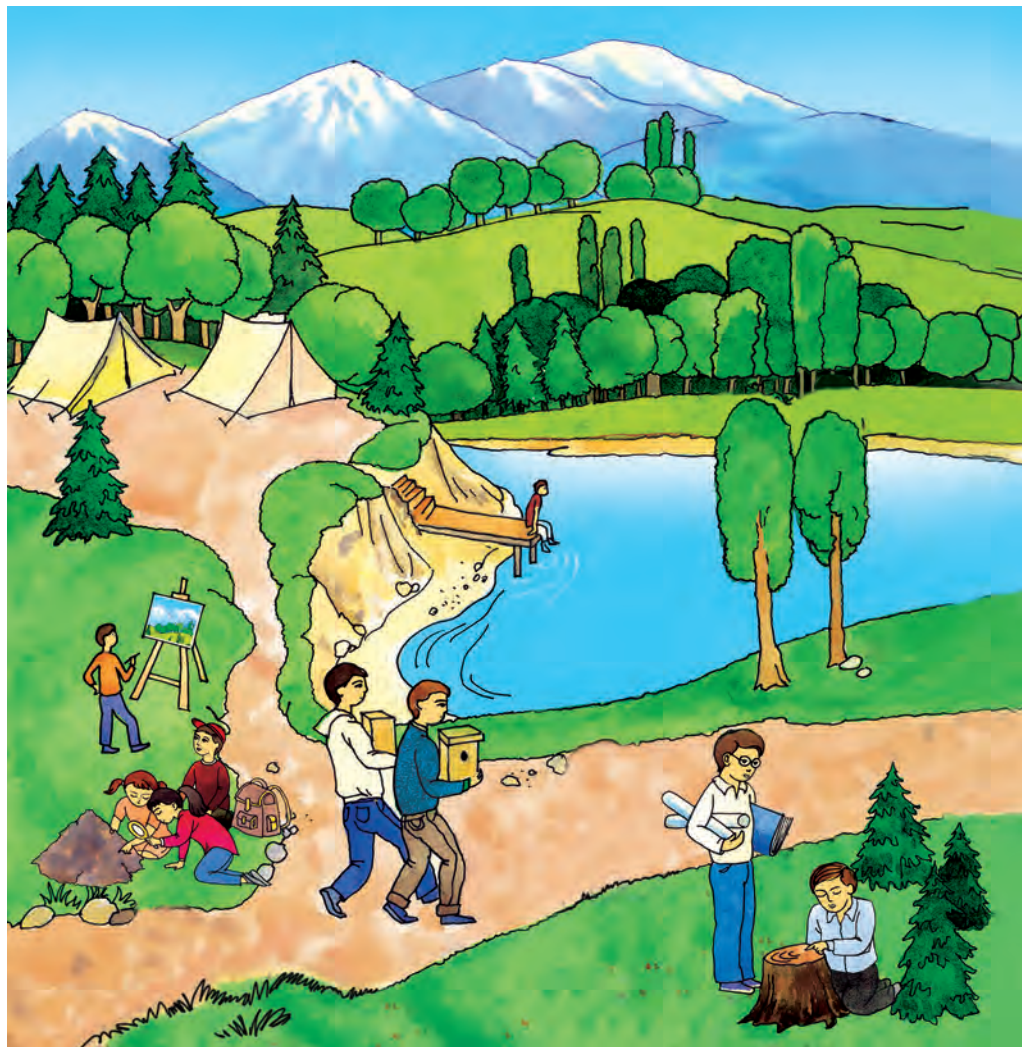
Anvar menen Lola bag'dag'i' na'l-
lerdi ta'rbiyalaydi'. Wolarg'a suw quya-
di', tu'plerin bosatadi'.

Bizler bag'da doslari'mi'z benen
seyil yetemiz.

BIZ HA'M TA'BIYAT

Su'wretti ko'rip shi'g'i'n'. Insan me-
nen ta'biyat qanday baylani'sta?
Su'wretke qarap gu'rrin' jazi'n'.

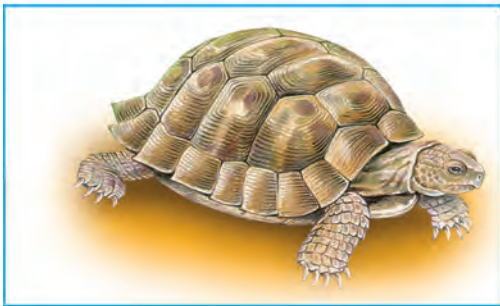
Janli' mu'yesh

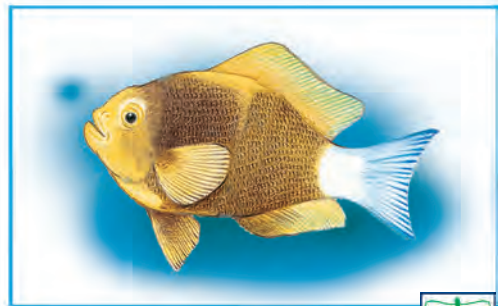
Kirpitiken

Qoyan

Tasbaqa

Bali'q

Jasi'l da'rixana

Da'rilik wo'simlikler u'lken a'hmiyetke iye. Wolar ati'zlarda, bag'larda, yegislik jerlerde, tog'aylarda ha'm tawlarda wo'sedi.

Romashkagu'l

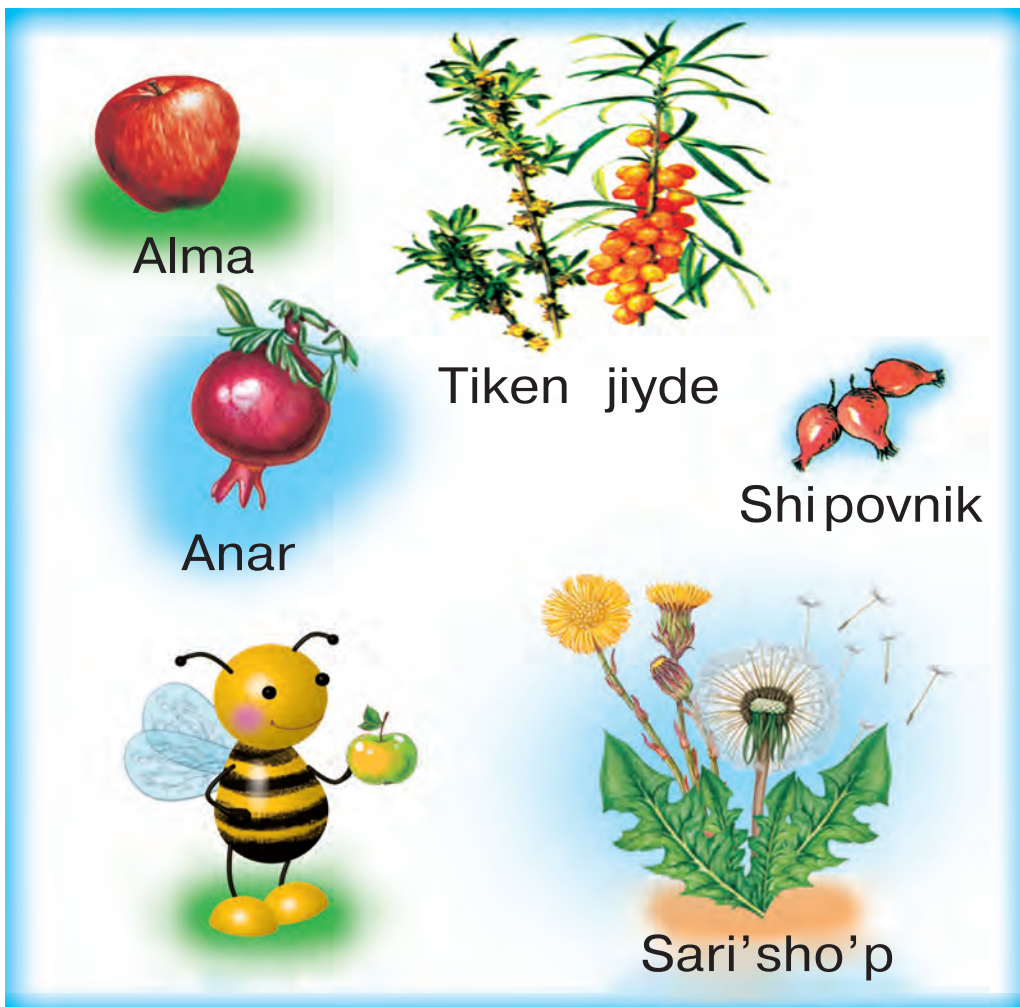

Atqulaq

Soli'masgu'l

Miyveli terekler ha'm jemisli wo'-simliklerdin' miywesinde vitaminler ko'p boladi'.

Da'rilik sho'plerdin' japi'rag'i', gu'li ha'm miywesi de da'ri retinde pay-dalani'ladi'.

SA'LEM, JAZ!

Iyun, iyul, avgust — jaz aylari'. U'l-kemizde jaz ju'da' i'ssi' boladi'. Bag'larda miyweler pisedi. Yeginzarli'qta qawi'n-g'arbi'zlar jetistiriledi. Ati'zlar-dag'i' biyday ha'm pali'zlardi' diyqanlar ji'ynap-terip aladi'. Biz ata-analari'-mi'zg'a bag'dag'i' miywelerdi teriwde ja'rdem beremiz. Paydali' miynetten son' ra'ha'tlenip dem alami'z.

Biz jazg'i' dem ali'sqa shi'g'ami'z.
Dem ali'sta doslari'mi'z benen woynay-
mi'z. Ha'wiz ha'm japlarda shomi'lami'z.

Balalar lagerlerinde dem alami'z.
Wol jerde waqti'mi'zdi' qi'zi'qli' wo't-
keremiz. Ta'biyat qoyni'na sayaxatqa
shi'g'ami'z. Sport jari'slari'nda qatna-
sami'z. Qi'zi'qli' kitaplar woqi'ymi'z.

Bizler jazda kewilli dem alami'z.

ADAMLARDI'N' JAZDAG'I' MIYNETI

Ta'biyat, qi'yal, do'retiwshilik

Su'wretti ko'rip shi'g'i'n'. Xudojnik qanday qa'telerga jol qoyg'an?

BILIP QOYG'AN JAQSI'!

Ta'biyiy gaz, elektr tarmag'i', qubi'rlardan ag'atug'i'n suw adam miynetin jen'illestiredi. Biraq wolarg'a biypa'rwa qaraw baxi'tsi'z ha'diy-selerge ali'p keledi.

Wot — insanni'n' dosti'. Wol i'ssi'li'q ha'm jaqti'li'q beredi, insan miynetin jen'illestiredi. Biraq wonnan itibarli' boli'p paydalani'w kerek, bolmasa wol dushpani'n'i'zg'a aylani'wi' da mu'mkin.

YADI'N'I'ZDA SAQLAN'!

Wot — woyi'nshi'q yemes!

Wo'rt — bul u'lken baxi'tsi'zli'qqa ali'p keledi.

Wot penen woynaman'!

Wo'rt payda bolg'anda u'lkenlerge tez xabar berin'. Son' 101 telefon nomeri arqali' wo'rt wo'shiriwshilerge xabar berin'.

MAZMUNI'

Men ha'm a'tirapi'mi'zdrag'i' a'lem.....	3
Bi'zin' mektep.....	4
Bi'zin' ma'ha'lle.....	6
Ko'shede ju'riw qag'i'ydalari'.....	8
Woqi'wshi'ni'n' ku'n ta'rtibi.....	10
Jeke gigiena	12
Quyash.....	14
Ji'l ma'wsimleri.....	15
Wo'simliklerdin' gu'zdegi wo'miri.....	16
Adamlardi'n' gu'zdegi miyneti.....	17
Wo'simlikler du'nyasi'.....	18
Wo'simlikler qurami'.....	19
Gu'lzar.....	20
Bo'lme wo'simlikleri.....	21
U'y haywanlari' ha'm quslari'.....	22
Jabayi' haywanlar.....	24
Quslar.....	26
Ja'nlikler	27
Qi's.....	28
Jan'a ji'l.....	29
Bizler paydalanatug'i'n u'skeneler.....	30

Asxanada.....	31
Elektr u'skeneleri.....	32
Kompyuter	33
Biz O'zbekistanda jasaymi'z.....	34
Suw — bul tirishilik deregi.....	36
Miywelerdi qaynati'lg'an suw menen juwi'p paydalani'n'.....	37
Ba'ha'r.....	38
Quslar – bizin' dosti'mi'z.....	39
Adamlardi'n' ba'ha'rdegi miyneti.....	40
Nawri'z bayrami'.....	42
Awi'li'mi'zdi'n' ta'biyati'.....	43
Bizin' bag'.....	44
Biz ha'm ta'biyat.....	45
Janli' mu'yesh.....	46
Jasi'l da'rixana.....	47
Sa'lem, jaz!.....	49
Adamlardi'n' jazdagi' miyneti.....	51
Ta'biyat, qi'yal, do'retiwshilik.....	52
Bilip qoyg'an jaqsi'!.....	53
Yadi'n'i'zda saqlan'!.....	53

AIDA GAYKOVNA GRIGORYANS

ATROFIMIZDAGI OLAM

Umumiy o'рта ta'lim maktablarining
1-sinfi uchun darslik

(Qoraqalpoq tilida)

12-nashri

Cho'ipon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi – 2015

Awdarg'anlar: **A. Saparov, J. Idiyatdinov**

Redaktor **A. Saparova**

Ko'rkemlik redaktor **Sardor Qurbanov**

Texnikali'q redaktor **Yelena Tolochko**

Operator **Gulchexra Azizova**

Korrektor **A. Saparova**

Licenziya nomeri AI № 163. 09.11.2009. Basi'wg'a 2015-ji'l 10-iyunda ruxsat yetildi. Wo'lshemi 70x90^{1/16}. Pragmatic garniturası. Kegli 18. Sha'rtli baspa tabag'i 4,09. Yesap tabag'i' 4,07. Sha'rtname 27–2015. Tiraji 12239 nusqada basi'ldi'. Buyi'rtpa № 15–428.

O'zbekistan baspasoz ha'm xabar agentliginin' Sholpan ati'ndag'i' baspa-poligrafiyali'q do'retiwshilik u'yi. 100129, Tashkent, Nawayi' ko'shesi, 30. Telefon: (371) 244-10-45. Faks (371) 244-58-55.

O'zbekistan baspasoz ha'm xabar agentliginin' «O'zbekiston» baspa-poligrafiyali'q do'retiwshilik u'yinde baspadan shi'g'ari'ldi'. 100129, Tashkent, Nawayi' ko'shesi, 30.